

Написане мишається

ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ: РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921 – 1949 РОКИ)¹

1925 рік
№ 157

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Берлін]

Прага 25-I-25

Моя Кроха, сижу в сей мент у кавярні з Сиреньким¹. Користуюсь вільною хвилиною, щоб написати тобі кілька слів. Усе йде добре. Аби тільки віза². Але щодо цього, то звідси, здається, не можна буде добути. Ну, чекатиму до вівторка твоєї телеграми. Як не буде, в середу піду до консула.

Бачив учора чоловіка Лайолли. Сьогодні буде в Ш[аповал]ів вечірка, де будемо бачитись. Але мій “план” – просто наївність. Абсолютно неможливо. Я до того цілі дні зайнятий до самої середи, що ні про які Ausflüg'u й думати не можна.

Цілую тебе міцно-міцно. Сиренький просить вітати тебе гаряче.

В

[Листівка адресована: Frau R. Wynnyschenko Pension Dewitz Berlin-Wilmersdorf Nikolsburgerpl. 3 Nemecko]

№ 158

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Берлін – Прага]

Берлін 26-I-25

Дітонько! Не дивуйся, що посилаю тобі телеграму в понеділок замість вівторка. Була сьогодні в консульстві. Відповіді ще нема. Звичайно, це краще, ніж негативна відповідь. Ще є надія, але треба вже щось робити, бо й завтра, я певна, відповіді ще не буде. Завтра піду ще. Одночасно телеграфую Шрайдеру, бо від нього й досі ні слова. Запитаю, чи є надія. Бачила Марк[ушку]. Він вже не так оптимістично дивиться на справу й навіть не зовсім певний, що й йому дадуть візу. Каже, що багатьом одмовляють. Яке щастя буде, коли тобі вдасться дістати в Пр[азі]. Але мене гризуть сумніви. Сьогодні вже 3-й день, що ти там. Листа ще не мала, сподіваюсь ввечері?!

Завтра, можливо, ти вже зробиш заходи щодо цього проклятого питання, а потім і додому почнеш збиратись?

Мені вже час занадто довгим здається і зуд в руках і ногах. Вічна історія. Ти на мене за те не в претензії? Почала вже приймати души. Голова ще не зовсім свіжа, але взагалі почуваю себе добре. Була в фінансамрі¹. Суд ще не розібрав нашої справи з приводу Grunderwerbsteuer², але іск Beeskow³ якась нова установа визнала не маючим ґрунту, і тому Beeskow хоче взяти його назад, а нам пред'явити инчий. Взяти же назад може тільки за нашою згодою, яку в мене й прохали тут. Я одповіла, що сама вирішити не можу, а чоловіка нема. Коли приїдеш ти, ми обміркуємо цю справу. В кожному разі добре вже те, що вони хоч раз не мали рації! (Не мали права вимагати в золоті, коли ми купували на паперові гроши).

¹ Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – № 1–12.

Як ти, мій єдиний, почуваш себе? Можливо, що не встигнеш відповісти вже. Кроха мій ясний, так порожне, так незатишно, так тяжко без тебе. Хочеться притиснутись головою до плеча твого жагуче. Ми з М[арком] Гр[игоровичем] і Юл[ією] Вл[адимирівною] говорили про тебе. Вони кажуть, що у тебе такий прекрасний вигляд, що ти помолодшав останній час і що від тебе віє життям, радістю і енергією. Я така рада, що це й инчі бачуть.

Бажаю тобі сил, бадьорости. Може вдасця розворушити сонне царство пражан і примусити їх допомогти тобі.

З ніжністю цілую безмежно дорогі очі.

Любов моя ясна.

Твоя Р[оза].

Привіт Сіренькому.

Жду!

1930 рік*

№ 159

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Physiopolis¹, 22-VII-30

Дитинко моя дорога, я так тужу за тобою. Мені страшенно тоскно від думки, що не бачитиму тебе 1½ місяці. Вчора весь вечір думав про це.

Але ти собі з того, розуміється, нічого не роби і їдь до Веру². Неодмінно їдь. А я тим глибше зариюсь у роботу. Дякую за присланий рукопис (тільки сьогодні Жульєта³ привезла, вчора їх нікого не було).

Коли ж ти сама приїдеш? Шкода, що ти Наугаих⁴ не сказала, щоб він усе взяв на самого себе. Може, він без заперечень узяв би й ти могла б уже виїхати.

Голубко, коли Горо⁵ такий войовничий, то потелефонуй Nicolas⁶ і скажи йому, щоб він з Стевенсом⁷ про остаточні наші домагання (тільки ізоляція) не балакав, – може, Горо щось виторгне й більше. А проте, якщо гадаєш, що не варто втручатись, то хай і так буде. Аби тільки швидче закінчити цю історію. Якщо побачиш Nicolas, то спитай, чи він вірить, що, дійсно, Varillet⁸ цього року будуватиме.

Але коли ж ти його побачиш? Ти ж, може, завтра ввечері (в середу) або в четвер приїдеш сюди? Чи мені приїхати до Парижу, бо ти вже зможеш виїхати? Якщо останнє, то телеграфуй. В кожному разі завтра ввечері я на тебе ждатиму. Але ти через це не хапайся і не кидай чогось важного. Як тебе не буде завтра, значить ти не змогла.

У нас тут холоднуvато, але не так уже й погано. Та Мик[ола] Петр[ович]⁹ тобі докладніше розповість.

Обнімаю тебе міцно-міцно, моя єдина й найкраща.

Ді¹⁰

Привези мені, Кохонько, Sublimior¹¹.

№ 160

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Physiopolis 29-VII-30

Ми тільки що встали, зробили гімнастику, напилися чаю і я сів за листа до тебе, а Глуц, покашлюючи, робить руками “разводящие круги” (немовби гімнастика!). Небо в холодних, непривітних хмарах, вітер шипить у деревах. Але ми з того собі нічого не робимо: Глуц зараз їде до Villepnes¹ з Жульєтою, а я піду в курінь і працюватиму до обіду. Жульєта добуває тут свої останні мокрі дні й вертається до Парижу. А Льоля² знову впала на коліна і лежить із синьцями на нух у ліжку.

* За 1926–1929 роки листів не виявлено. У 1925 р. Винниченки переїхали до Парижа, займалися пошуком та облаштуванням житла, будівництвом власного будинку. В. Винниченко працював над трактатом “Щастя”. Імовірно, що в цей період вони не розлучалися й потреби в листуванні не було.

Отакі їхні вакації. Вчора в нас було години на дві сонця, і ми встигли його вхопити на тіло. А поза тим ішов собі “не осенній”, але холодний дощик.

Як же ти доїхала, моя Дитинко? Як тебе зустріли? Де ти живеш? Ну, я сподіваюсь, що хутко одержу від тебе листа з докладним описом усього, навіть погоди в Марієнбаді. Правда?

Мені тужно і сумно за тобою. Але я, дійсно, зразу себе заспокоюю, думаючи про те, що тобі треба було поїхати, що тобі повинно бути там добре, що ти використаєш свою подорож якнайкраще.

Та не тільки я помічаю твою відсутність, а й інші. В неділю, казала Льоля, питалося за тебе багато людей на острові, дивувались і жаліли, що тебе не було.

М[ада]ме Groslier³ написала мені на острів, що вікно в “Кутку” (в передпокою) одчинилося. Вона зачинила віконниці. Дуже мило, правда? Я їй пишу вдячного листа. Пишу, що ти перед виїздом кілька раз телефонувала їй, але неудачно. Напиши їй неодмінно!

Глуц і Жульєта зараз їдуть на човні в Villennes, повезуть цього листа. Будь весела, радісна і здорова, моя єдина. Вітай найсердечніше всіх од мене і напиши про себе й про них цілу дисертацію. Чуєш? (І не забудь про “С[онячну] М[ашину]” згадати, в чому там річ і чи є, дійсно, якась можливість її видати). Цілую тебе в голівку, щоб вона ні разу тобі не боліла. Глуц вітає.

В

[Лист адресований: V. p. Vera Jakovenko (для Розы) Haus Reiniger Mariinské Lazné Tchechoslovaguie].

№ 161

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Марієнбад – Фізіополіс]

[29 липня 1930]

Marienbad¹ 29

Мій єдиний, моя Дитино, добрі день! Я вже в М[арієнбаді]. Вчора сумбурний вечір, хавос в голіві й на душі та біль голови.

Зустріч? Я, звичайно, зараз же впізнала Верочку, але вона мене, здається, після деякого вагання. Особливо вразила її моя “тонкість”. Вона каже, що я навіть на зріст стала меншою. Я ж нахожу, що вона виросла, бо дуже потовщала. Вона не знайшла мене молодшою, як шість літ тому, але знаходить, що мені конче треба поповнішати і що я тоді буду така сама. Б[орис]² все той самий, абсолютно не змінився з St. Clair³.

Діти дуже милі. Найкращий Жорж⁴. Ясний, соромливий, нагадує мого батька⁵ і більший за Діму⁶. Діма трохи занервовий. Гарний, тонке інтелегентне обличчя, мрійні темні очі, струнка гнучка постать. Подібний до француза. Плаває, стрібає, бігає на лижах, але мускули не розвинені.

Міша⁷ – все росте. Ти уявляєш собі! Навіть Детка⁸ стала кращою, але хуліганка, здається. Настрій цілком пролетарський в цілій родині. Цікаво, що Вера сказала: “Ти настоящая большевичка”. Хоч про політику ми а ні слова. Невже є щось таке в мені? Може й справді в новому світогляді є щось, що непомітно, як пахощі сукню, пропитує всю людину?

Напиши, чому може бути від мене таке вражіння?

Натюрізм їх не вразив. Вони по волі обставин вже майже натюристи, але сонця вживають мало, бо його нема в Марієнбаді. Всю дорогу йшов дощ. Тепер 7 годин. У мене чудесна кімната, але на кілька день, бо дорого. Потім буде інша.

Ми живемо не в самому місті, але в пів години від купель та центру. Ще нічого не бачила. Хочу зразу ж почати лікування. Використую моє право на безплатне користання всіма водами й приїду до тебе он-яка!

Про справи ще не балакала з Б[орисом] В[алентиновичем]. Не було часу. Коли б сонце рішилось, нарешті, показатись на люде, то все було б добре. Тут є де брати сонечні купелі й вони дуже в моді.

Я не можу сказати, мій рідний, щоб у мене не було трохи *nostalgie*⁹. Це було б неправда. Але я дуже рішучо борюся з нею. Це пройде. Мені конче треба було приїхати сюди й я використаю своє тут перебування як слід. Працювати буду. Білізну провезла благополучно, не дивились.

Чекаю від тебе листа. Треба мені знати, як ти спав першу ніч, яким був перший день, що почував як приїхав на острів. А погода? А сон, праця? Все, все хочу знати в подробицях. Напиши, коли одержиш листа, щоб я знала, скільки він іде.

Всією істотою своєю притискаюся до тебе, спокій мій. Пиши швидко!

Твоя Р[оза]

Не забудь переказати привіт М[иколі] П[етровичу] та Жульєті.

№ 162

Розалія Яківна – Володимир Кирилович

[Маріїнські Лазні (Марієнбад) – Фізіополіс]

30-VII[1930]

Дитинонько!

Вчора я бачила стільки гарного в цій країні, що навіть здивована. Перше – саме місто. Це краще за Карлсбад¹. Повно парків, квіт, сонця. Навіть в дощ тут гарно. Але так: сонце, раптом сильний дощ, за 5 хвилин знову сонце.

Пиша якісь води, просто так без припису, бо треба спочатку бути в лікаря. Я буду сьогодні, мабуть. Мої “туалети” зовсім не зайві, навпаки! [Слово нерозбірливе] без краплини порошу, вимите, свіже місто (ліпа тільки цвіте!). Товстих не бачила. Потім колони, замкнені в шкло фонтани, як в Карлсбаді.

По обіді я з Дімою пішли на озеро. Через поля жита, лісок чудовий і велике озеро. Брали сонячну ванну, робили гімнастику та купались. Вода – лідяна! Я навіть більше 3 хвилин не всиділа.

Потім о 6-й були на Колонаді. Юрба сірих, хворіх, огидних людей. Критичні погляди на одерж. Обличчя – байдуже. Музика бідна грає, але її не чути. Там я була з Верочкою.

Поворот додому. Страшений апетит. Вечеря й нестримне бажання спати. В десять я вже в ліжку.

Як ніби для того, щоб довести необхідність мого перебування тут – у мене почалися болі в (нрзб)тику, і трошки в руках.

Правда, тут значно холодніше ніж у нас. Високо, 700 metr, а вода – не знаю, скільки саме, але озеро повно джерел. У всіх тутешніх жінок – шуби. Бо раптом може стати мороз. Поки що мені добре.

З дітьми, Верочкою відносини дуже милі, без зайвої сентиментальності.

Сьогодні прокинулася під ярким сонцем. Може вже буде погода.

Пишу все це в надії, що й я одержу докладного листа. Головне мені знати – чи є сонце, та чи працюється добре. До речі: зараз в Німеччині *morte – saison*¹. Туди не можна їхати раніше початку сентября! Так сказав Борис.

Тут буває, та дуже часто, вітер. Вроді *Mistral*². От і зараз дме, не дивлячись на сонце.

Тепер я одягнуся, поснідаю й в дорогу. Не знаю ще, куди. Засмалити мені, на жаль, не вдасться, роздягтися тут не можна. З сумом та ніжністю горнуса до тебе.

№ 163

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Марієнбад]

Physiopolis, 31-VII-30

Дякую тобі, Голубонько моя ясна, за листа. Одержав його сьогодні (четвер). Значить, приходять листи на 3-й день.

Отже й у Німеччині, й у Чехії так само дощі! Чи там було все ж таки літо й сонце та тільки тепер зникло? Напиши про це докладніше, нам дуже цікаво це, – адже, може, не так досадно буде, як і іншим те, що й нам. (От еґоїзм!) Тільки для нашої втіхи не перекручай правди! Чуєш? Бо ми тебе знаємо.

Я – сам у тенті сьогодні цілий день. Гл[ущенко] учора поїхав до Парижу відправляти своїх до Vichy¹. Мені добре самому, – працював, хапав сонце по хвилині, лежав, думав, знову працював. І ні з ким ні одного слова не промовив! Тільки, правда, до моєї камарадки², що живе біля мого куріню. Це – малесенька, зовсім крихітна, як мишенятко, кошлатенька, смішна птичка. Вона стрибає по вітах круг мене, зазирає в папір, ні трішки не боїться мене і не дивується, що я сижу в куріні.

Сплю я добре, почувую себе чудесно (працездатно), а що часом чую порожнечу і тугу, так ти знаєш, через що, і це минеться, як кінчиться твоя мандрівка.

Холод, хмари, “rares eclairs”³ не припиняються. Хоча сьогодні не було вітру, через те тепліше.

Здається, я тобі писав, що Льоля знову впала на два коліна і лежить? Та це не серйозне й у понеділок вона вже їде на службу. Я був у них учора (відмовитись од запросин до них на обід). Вони були дуже милі зо мною і пообіцяли почастиувати мене танцем (датчанином), що грає на гітарі.

От це й усе, Дітюн мій дорогий. Пишу в півтемряві. Спішу дописати, щоб однести Жульєті цього листа, – хай завтра кине в скриньку, – здається, вона має їхати до Парижу.

Я сказав Льолі, що написав тобі про її коліна, й вона була дуже задоволена.

Так ти великих змін у своїх не знайшла? А тобі треба потовщати? Може, – трошки.

Ну, вже нічого не бачу, що пишу. Пиши докладніше про все, дуже мені хочеться краще все в'явити.

Крох мій! Будь щасливий!

В

№ 164

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Марієнбад – Фізіополіс]

[1 серпня 1930]

1 августа

Моя Дитино!

Я одержала твого листа вчора! Верочка принесла мені його до купель і дала після хліба з маслом, на десерт. Спасибі, ясний мій! І за те, що ти розумієш, що мені це було дуже потрібно, й ще більше за те, що тебе заспокоює ця думка. Якби я знала, що тутешня погода та на острові така сама – я б могла легше в'явити тебе собі там, але я все ж сподіваюся, що в вас краще.

Тепер 7 годин. Все поле поперед вікнами залито молоком туману. Сонця, мабуть, не буде. Холодно. Я в светері. Після того благословенного дня, що купалась в озері, – більше сонця моє тіло не мало. Кажуть, що буде гарно 4-го августа, але я не вірю.

Зате я вже почала вуглекислі ванни. Вчора перша. Два дні підряд, день перерва. Дуже приємно й, гадаю, корисно, бо мій сіятік¹ зразу ж заболів у ванні, а потім заспокоївся. Страшний, вовчий, нестерпний апетит! Що робити – не знаю. Верочка – це карікатура на мене: вона підсипає, вмовляє, й робить так, що їм я в п'ять разів більше, ніж слід. [Наступна сторінка не читається].

Останній [Мабуть, чоловік Віри. – Н. М.] поїхав до Праги на 2 дні. Я його бачила рівно двічі по ½ години. Все працює. Про “Сонячну Машину” ще не балакала. Але від Верочки знаю, що нам буде порада видати на свій кошт під відомою фірмою. [Далі частина тексту не читається]. Білізна моя ледве чи піде. Дуже це виходить багато на тутешню валюту. У мене нема чорнила. Вибач за олівець та каракулі. Все мені тут здається страшенно дорогим, коли перевозжу на франки. Ніби й не так, але я ні до чого не можу доторкнутись. Родині Боріса дуже тяжко, б'ються зо всіх сил, але все ж краще, ніж в Римі. Борги, борги, ні за що не заплачено, білізни нема, посуду нема, одягу нема. Виробилось захисне презирство до всякого (нрзб). Тільки Детка турбується про порядок та естетику. Прибірає, миє, розводить квіти.

Мене турбує дуже Вера. Її товщина, плямки під очима як у Юлії Миколаєвни², постійна втома. Але вона каже, що після сеансов з Сьомою³ почуває себе морально безмежно краще. Шкода, що не може використувати ванни. Взагалі, вона у всьому собі одмовляє. Я себе почуваю якоюсь принцесою в порівнянні з нею. І це для мене корисно! В[єра] прохає мене ще і ще раз подякувати тобі, що дозволив мені поїхати. Вона з великим пієтизмом ставиться до тебе. Їй здається, що вона тебе чудово знає. Питає мене, чи я вже скучила за тобою. На що я відповіла, що скучила вже сідаючи в потяг.

Напиши, Дитинко, чи не дратує тебе Жульєта. Напиши мені головне про себе, мій єдиний! Ніжно-ніжно пригортаюсь до тебе!

Твоя Р[оза]. Привіт всім.

[Лист написаний олівцем і не весь текст читається].

№ 165

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Марієнбад – Фізіополіс]

2-VIII [1930]

Дитино моя! Я тобі написала три листи, сподіваюся, що ти їх одержав. Всі на остров. Від тебе ж мала одного. У мене тут не йдеться з білізною: занадто пізно привезла її. Всі кажуть, що гарно, але... привізіть у квітні. Це мене устраює мало. Але я рішила, що, або я зароблю на ній хоч на дорогу, або я привезу її назад до Парижу. Верочка дивується, що я така нетерпляча, але я гадаю, що маю рацію. І що зовсім не треба обходити всі магазини, а досить 2 або 3-х. Виявляється, що й цей фах не дуже легкий. Побачимо, що дасть спроба продати приватним багатим людям тут.

Завтра вже тиждень, як я тут. Я спочиваю від міста, але маленькі мої заняття тут здаються мені а ні трішки не тяжкими. Навіть балачки по телефону. Вчора був чудовий день. Сонце гаряче, майже тепла вода в озері. Від другої до вечора ми просиділи на березі. Спочатку Діма та я, а потім прийшли інчи. Багато планів було на сьогодні, але сьогодні холод і сіється дрібний, безнадійний дощ. Верочка вмовляє мене переїхати в маленьку кімнатку в їхньому поверсі, але я не хочу: у мене соняшно (як є сонце!), просторо, та багато повітря. А там тисненько й занадто близько від шуму.

Сплю я як неможна краще. Їм занадто багато. Як тільки ми починаємо про щось балакати, як у нас з Вер[ою] виникають якісь кумедні загострення. Ми одвикли одна від одної. Себто загубили якесь внутрішнє розуміння правди другого. Я все шукаю механізму й ще не можу знайти. Цікаво, що сутичка велика була з приводу Ольги Серафимовни, нашої вихованки¹. Вера вважає нас ділом її рук (все гарне у нас), а її ледве як не святою. Може вона й має деяку рацію. Бо вона знає, що то значить виховати 4-х дітей, а в нас було п'ять. Друга сутичка була з приводу принципу "проповіді бідности". Я казала, що проповідувати бідність багатим – напрасна праця, але В[єра] гадає, що слово може вплинути. Але це досить рідко. Нерви її весь час шарпаються дитями, Б[орисом] В[алентиновичем]. З Б[орисом] глуха, але постійна боротьба за дітей. Непослідовности у цього чоловіка маса. І лицемірства чисто інтелігентського. Зо мною він – сама чемність. А діти, особливо Діма та Жорж, дуже гарні.

От, знову я тобі написала цілу купу не дуже цікавих подробиць. Я непокоюся тим, що, може, тобі погано на острові через погоду, а до Парижу самому тобі не охота їхати? А, може, у вас добре? А, може, сонце світить з ранку до вечера, а ти працюєш, робиш гімнастику, почуваєш себе гарно, бадьоро! От би мені радість!

Любов моя, прости мені мій егоїзм, та дозволь пригорнутись до тебе зо всією силою. Сподіваюся, що моє велике бажання того, щоб тобі там було добре, – відчується тобою й справді дасть добрий настрій. Я певна, що моє перебування тут, моя ізольованість тутешня, приклад великої моральної сили Вери, приклад видержки дітей і всього комплексу їхнього складного, минливого, непевного життя, буде для мене уроком терпеливості, більшої толерантності та меншого егоїзму.

Дякую тобі за те, що ти навчив мене хоч трохи логично думати й розбиратись у власних емоціях, робити висновки, базуючись не тільки на суб'єктивних вражіннях. Верочка каже, що я занадто сухо та логично думаю. От цікаво!

Ну, прощай, моя Дитино! Хай тобі буде добре-добре!!

Твоя Р[оза]

Чи так пишеться Groslier²? Напиши зараз же!

Передай привіт Глуцу та дівчатам.

№ 166

Володимир Кирилович –Розалії Яківні

[Фізіополіс – Марієнбад]

Physiopolis, 2-VIII-30

Вечір. Глуц наварив якогось чудернацького кулішу (з цукром, уяви собі!), ми повечеряли й замість того, щоб іти гулять, я пишу тобі листа, а М[икола] П[етрович] робить туалет і солодко позіхає.

Знаєш, Нун, – життя в тенті нагадує мені життя в камері й тому ще більш... приємне.

Сьогодні прийшов твій другий лист. Із нього в мене ще більше складається вражіння, що ти трошки чимсь там розчарована. Не знаю, може, це помилкове вражіння, але воно є. Тільки, як і є трошки розчарування в чому-небудь, то ти, Дитинко, не бери цього близько до серця, бо, насамперед, більшість вини в тобі самій, – не в'яляй занадто.

Ти нічого не пишеш за "С[онячну] М[ашину]". Балакала ти з Борисом чи ні? З ким він провадив переговори? Є хоч тінь якоїсь можливості чи й того немає?

А як їхні справи, матер[іальні] і всякі інші? З чого вони головним чином живуть, що роблять діти, які плани?

Не пишеш і про свою "комерцію". Дуже все ж таки було б добре, коли б не треба було тобі посилати на дорогу. Як ти гадаєш, треба буде? У нас грошенят не дуже багато.

Так ти вже п'єш води? Але треба ж усе таки якось "організовано" це робити. Хай тобі пропише хтось, які саме треба пити, а в яких купатися, щоб не робила навпаки.

Що в озері вашому холодна вода, то мене це не дивує, бо навіть у Сені як лід. Ми не купаємось, тільки сьогодні я мусів скупатися (шукав два франка, що впустив у воду) і, купаючись, згадав твоє купання в озері.

Де ти живеш? Яка в тебе кімната і хазяйка? Де їси і що саме? Тобі добре: ти про мене все знаєш і з одного слова в'яляєш собі, що і як. А я ж цього не можу. Що про Марієнбад написала, це добре, але й про себе не забувай.

От іде дощик надворі (мабуть, уже вдесьте сьогодні). Цвіркун стрекоче в будяках за тентом. Pergola вперто намагається грати¹, а ми дивуємось: для кого, які ж то ідіоти сидять у них під дощем?!

Що ж іще тобі з нашого "життя" написати? Я добре сплю, добре працюю, нікого, крім Жульєти і Гл[ущенка] не бачу. Тепер 9½ г[один], Мик[ола] П[етрович] уже ліг спати. Завтра буде те саме, – хіба що наїдуть натюристи й будуть пробігати повз наш тент. Та мені з мого куріня їх не видно. А сижу я в ньому годин по сім. Конче хочу тут на острові все ж таки зробити задуману книжку!² Невже за два місяці не зроблю? Мушу зробити! Правда? А восени буду вже в "Надкутку" обробляти³. А поки що будь весела, будь зовсім-зовсім здоровенька і така ж хороша й єдина, як була досі. На добраніч, Кроха моя ясна!

В

Напиши пару слів Жул[ьєті] й Льолі та припиши часом кілька слів до Гл[ущенка]. Добре?

Вітай усіх од мене!

Дякую тобі, ясна моя, що пишеш про себе, дякую за фотографії, дві дуже милі, а одна трохи гірша (та, що з Мішою. Це ж Міша?). Якесь пляма на лиці й лице прихилене.

Так ти, значить, борешся зо своїм сіятником? Ну, гляди ж, щоб ти його там у тих купелях утопила й сліду його до Парижу не привозила. Так само й з усіма іншими вавами та “іможінаціями”¹ (Жад)². Чуєш? А Верочка хай тебе не залякує принцесами. Бо знаємо ми цих принцес. Адже ти напевне половину (щонайменше!) праці по кухні та господарству взяла на себе! Правда? А я так хотів, щоб ти хоч цей місяць без цих клопотів прожила. Невеликі вони, не дуже тяжкі, а в’їдливі й нудніші за тяжкі. Ну, та звідси я нічого вдіяти вже не можу. Сподіваюсь тільки, що ти сама даси собі найкращу раду й, дійсно, використаєш подорож як слід.

Значить, з “С[онячною] М[ашиною]” нічого доброго немає? І ніяких переговорів з ніяким видавництвом не провадиться? Так я й гадав. Але видавати самому – річ дуже небезпечна. Та під цей наш фінанс[овий] стан і абсолютно неможлива. Якщо ми “Кутка” не продамо восени, то нам доведеться дуже викручуватись. Але краще всього про це ти не думай тепер нічого. Я вчора одержав *selutations*³ 5200 fr. і заплатив за вексель (*Borra*⁴ і *Durville*⁵) та й за килими *Printemps*⁶ 882 fr. (Не дуже дорого взяли, правда?). Вексель *Borra* (6500), виявляється, не на кінець августу, на початок. Так що *selutations*’у дуже в пригоді стали. Та ще й те добре, що, видно, щомісяця, дійсно, мають намір висилати. Правда, тільки по 5 т[исяч]. Але коли ми будемо зараз, то ми й цими грішми впораємося з боргами.

Вчора я був з Глуцом у Парижі. Він там лишився на сьогодні, а я вернувся на острів. Дощ іде тут увесь час: уночі, вранці, вдень, увечері. Тільки що злива була така, що коли б полило так не сорок днів і ночей, а тільки десять, то, без жартів, я б човном нашим поїхав би до Парижу. Холод, вогкість, вітер. Один тільки день за весь цей час був гарний, справжній літній день. Та до того, видно, це страшне для всіх, що криси ховаються в моєму куріні в сіні, я мушу їх виганяти з свого фотелю; вони тікають, але потім щогодини прибігають навідатись, чи пішов я, чи можна їм погрітись. Сьогодні (нема Глуца) я працюю в тенті й вони там у куріні вже розкошують. Бо скрізь же мокро й холодно.

Ніхто мене, Дитинко, не дратує й не надокучає, ти не суши собі голови. Навпаки, ми з Ж[ульєтою] і Л[ьолею] в добрих стосунках, часом ходимо ввечері до них. А правда не поганий скетч написала Ж[ульєта]?

Глуц тобі напише про Рязанова⁷, що лікується тепер у Марієнбаді. Коли хочеш, зазнайся з ним, як з дядьком твоєї доброї знайомої, та подивися, що за людина. А не хочеться, то й не зачіпайся.

Ну, хай тобі буде добре-добре, моя єдина.

В

[На полях 2-ї стор. дописано:] Ти все ж таки про “С[онячну] М[ашину]” докладніше довідайся, навіть про власне видання, на всякий випадок.

[На 1-й стор. зліва і знизу:] А що “товари” твої не продаються, то це, хоч і не дивно, але досадно. Ну, та так хай і буде, *Mietens*⁸, мабуть, не згодиться зменшити ціну.

[Зверху над текстом:] А ти все ж таки напиши Вашіцові⁹ та Вайнштейнам¹⁰. Якщо виявиться, що нема чого їхати, то краще ж не робити зайвих видатків і не морити себе заїздом до Берліну.

№ 168

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Марієнбад – Фізіополіс]

5-VIII [1930]

Дитино моя, сьогодні я довідалась, що кожний мій лист мусів зробити тобі неприємність, бо марки, що я кліїла, були для Німеччини, а не для Франції! Хотіла бути самостійною, купила марки сама, прохала для закордону й от що вийшло. Прости мені, мій рідний. Мені сумно сьогодні. Чекала від тебе листа, та його нема. Був лише один за весь час, а вже другий тиждень минає, як я поїхала з дому. Чому ти такий скупий? Може, щось неприємне в тебе, може ти в Парижі, може сердитий на мене? Я послала тобі звідси чотирі листи та картку. В одному листі були трі фото. Можливо, що через недостачу марок листи не дійшли до тебе? Хотіла писати Глущу, щоб хоч він мені одповів. Право, Діта, хоч я й не Маруся¹, але мушу признатись, що мені дуже тяжко не мати од тебе звісток і що як і надалі це буде, то краще мені повернути додому, бо не видержу.

Я міркую так: припустимо, що ти моїх листів не одержав (але куди ж вони поділись?). Ти ж мусів би хвилюватись хоч трохи й запитати Веру, в чім річ? Значить, це не те. Але що? Хворий?! Ми з тобою балакали вже про це й вмовлялись ніколи нічого неприємного не ховати. Тим більше, що це дає неможливі турботи, гірші за реальні, бо не знаєш, звідки чекати біди й мусів не реагувати, але чекати бездіяльно.

Прошу тебе, задля самої тільки справедливості, написати мені хоч картку: в чому річ! Твій єдиний лист був від 29-го, а сьогодні вже п'яте!

Верочка мене заспокоює, як може, але я повожусь як Маруся. Якщо завтра не буде листа, – я пошлю телеграму. Мені так невимовно тужно за тобою, якби ти тільки знав! Я ні про що не можу тобі писати, ніщо не існує тепер, поки не одержу листа від тебе. З безмежною ніжністю пригортаюсь до тебе.

В[инниченко]

[Лист написано на друкарській машинці].

№ 169

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Марієнбад – Фізіополіс]

6-VIII [1930]

Любий мій! Я одержала твого листа від 31-го! Він йшов п'ять день. Ти розумієш тепер мої докори та непокій і прощаси їх мені? Але після цього мого досвіду я, напевне, не буду сміятись з Марусини. Уяви собі, що я плакала гіркими слізами, що я ледве не наробила дурниць, і всім зіпсувала настрої. Ну, тепер все добре. Ти маєш рацію, я легко, зовсім легко в'являю собі твоє життя, але це не значить, що мені можна не писати подробиць. (Коли приходять твої листи, всі діти з жадністю розпитують, що ти пишеш). Вчора ввечері, як я одержала листа й розповіла, що ти тільки з сусідкою іноді балакаєш, що вона без страху заглядає до тебе в курінь, Жорж сказав: "Треба, щоб дядя Володя дав їй по морді"! А Верочка: "Но ведь у нее нет морды, у нее клюв". Її дитячий восторг при цьому.

Уяви собі немоцуну, провінціоноальну вуличку, з глибокими коліями, з силою ромашки та м'яти. На ній стоїть Райнігер гаус¹, а через п'ять будиночків та незабудованих клаптів – Сильва Плаца², в якій я живу. У мене чистенько, два вікна, шафа, вазон з паперовими трояндами й навіть туалетний столик. Тиша не абсолютна, ліжко не дуже м'яке, води не обмежена кількість. От. Я прокидаюсь раненько, о шостій, приблизно. Трохи лежу, потім гімнастика, умивання, обтирання, масаж, роллер. Годину на восьму я готова. Одягаюсь і біжу до Веру на сніданок. Діти вже всі встали. Діма на тенісі (все підбірає м'ячи! Нишком від батька, звичайно). Тепер поганий сезон і ні він, ні Джорджи нічого не заробляють, але не кидають, бо заангажувалися. Міша – в тіпографії (випускаються "Русіше Геданкен"³ замість чотирьох книжок на рік, три книжки за два роки!) Бор[ис] В[алентинович] ліг тільки що спати, як Верочка вже вставала, і все говорять

шопотом. Верочка в хвартуку, в старих пантофлях, широка, з змученими руками в обжогах, варить каву. Хата велика. В ній плитка (за яку ще не заплачено), ліжка для Дими, канапа для Жоржа, стіл для їжи, стіл для роботи, підлога з сосни, з якої давно-давно злізла брюнуї⁴ та лак, і тепер вона сіра, як порохнява дорога. Білізні ледве-ледве. На столі брудний натяк на скатертину й вищерблені чашки, поламані ножи. Посуду – по одній тарілі, а ложок не вистачає. Через те їдять по черзі. Вічний страх за векселі, переписка їх, шукання грошей, п'ятдесят подорожів за грошима Б[ориса] В[алентиновича] до Праги. А крім того всього, все окружено тайною. Вера поняття не має про справжній стан матер'яльних річей. “Живемо якимось, але на які гроши, чи й далі так буде – нічого не знаємо, крутимось”. (Одержує вона сорок корон на день, тільки на їжу. На одіж – нічого. Нічого ніколи ні собі, ні дітям не купує, тільки черевики. Діти мають по костюму, крім Жоржа, в якого штанці подерлися, а купити нема на що. Міша носить твій піджак (пам'ятаєш чорний, чи віденський, чи московський, не пам'ятаю). Це його парад. Верочка каже, що наша моді посилка врятувала їх, і що ще й досі вони нею живуть. От тобі їх добробут. Але, проте, виробилось філософське відношення до суєтного, і хоч це їм і не дуже приємно, нічого не мати, але й одчаю це не викликає. Так от, я п'ю каву, й біжу брати горячу вуглекислу купіль. Після того йду пити воду. Вона мені не дуже подобається, але кажуть, що дуже корисна для всього на світі. От, я й гадаю, що пошкодити вона мені не може. Інчі просто приємні. Купель же чудова, аж в ніс шибася, як шампанське. Потім біжу додому, сідаю працювати, але більше пишу тобі листи. От від чого мене треба одучити, забагато пишу. Потім – обід. Зупа з капусти, або цвітної з картоплею, каша, иноді – пиріг з чорникою або сиром і чай. Потім, якщо нема дощу, – ідемо на озеро, або в ліс, за ягодами. Беремо з собою хліб з маслом на підвечірок, і я з'їдаю два величезних шматка. Вечеря – зупа з обіду, картопля або риж, иноді салата. Зелень тут дорога. А фрукти – чотири крони фунт. Це, може, те саме що в нас, але їм треба кіло для всіх і цього бюджет Верін не витримує. Тільки необхідне, тільки стрікт-несесер!⁵

Ввечері, иноді, йдемо на Колонаду слухати музику та дивитись на публіку. Це – цікаво, але сумно. Може від порівняння, може, від почуття несправедливості, може від огиди, але неприємно. Якби я могла сама, гарно одягнена, з грошима в кишені піти в якесь кафе, сісти з комфортом, і, не рахуючи, викинути кілька десятків корон, може в мене й зникло це почування инчої природи, або навіть віда (зоологічного), але я цього не хочу, та й чи цей експеримент є цікавий? Ми з Верочкой пішли в кіно, на Ведекіндовську драму⁶. Пробудження молодості, обидві плакали, а В[іра] не спала цілу ніч. Не була вона в кіні два роки, а п'єса ця з життя хлопців та дівчат віку її дітей. Аборт, смерть, викидання з гімназії, самогубство. Але гарно зіграно, з почуттям міри й щиростю.

Дитино моє, тобі не прийдеться посилати мені грошей. Я, в кожному разі, якусь тисячу корон виручу за білізну. Я поки що жаднічаю, й не хочу віддавати дешево, хочу попробувати Карлсбад, це мені радять, але продати я зможу й грошей стане на подорож до Берліну й на поворот.

Б[орис] В[алентинович] робив вже спроби з “С[онячною] М[ашиною]”. Вже при мені написав ще в одне видавництво, буржуазне, але таке, яке видає величезну збірку нойе Русланд⁷, з кольоровими репродукціями, безліч числом, з дуже цікавим та неприхильним змістом. Я бачила, між инчим, репродукції безбожних плакатів. Дуже цікаві. Зараз на німецькому ринкові теж криза, як і скрізь. Книжка дуже відчула її. Надій на видання такого великого твору – не багато, але, як каже Борис, треба настійности. Не вдалося в одному – стучи в друге, третє, четверте, добивайся, лізь. Я попередила його, що росіяне можуть шкодити, і він підтвердив, що сам це помітив. Він якраз рахував на “Малікферлає”⁸, і дуже засумував, що той вже одмовив. Але він такий певний в вартості річі, що каже: не тепер, так в четвер, а це буде зроблено.

Про п'єсу я йому нічого не казала: я гадаю, що він не може нам бути користним в цій справі, а це може викликати в його жадність, бажання спробувати, й тільки затримає мої заходи.

Якщо ти одержав картку з Верочкіної припискою, то зрозумій її ширше. Подяка тобі не за те, що ти мене прислав, а за те, що ти мені дав. Бідненька вона, вона в вічній війні з Б[орисом]. Каже, що божевільня виходити заміж, що такого випадку як наш – вона другого не знає. Й це правда! Це – велика, незрозуміла, безмежна правда. За що мені – не знаю!

Ти питаєш, чи було тут тепло в цьому році? Кажуть, що було з десяток гарячих днів в іюні, дуже гарячих, все місто сиділо в озері, але тепер те саме, що й в вас. Десять разів на дню дощ, гроза, сонце, вітер, туман, холод. Але тут – це зрозуміло, все таки це гірський клімат, високо, далеко від моря й на північ.

Не можна використати як слід часу й тут. Але те, що ви не можете купатись від холоду – не має назви. Чи ж ти знайшов два франки? Бідна моя Дитино, лізти в воду в такий холод, та ще за грошима. Чи ти ж їздиш на човнику, чи робиш гімнастику на трапеції, чи бігаєш, як обіцяв? Чи досить ви там їсте? Може, від пересерддя недоїдаєте? М[икола] П[етрович] обіцяв мені влаштувати питання з молоком. Чи зроблено це? Я мушу припинити писання до тебе, бо, якщо не вжити насильства, – я ніколи не скінчу.

Будь здоровий, бадьорий, спокійний, ясний мій! Ти закінчиш свою річ за літо, – не турбуйся. А обробляти будеш потім. Я хвилююсь від думки про те, як ми будемо жити з тобою взимі. Чи ти був у місті? Чи прохав Гл[ущенка] одчинити вікна в кутку? Не забудь послати чека Мітенсу на п'ятнадцяте. Чи не турбували тебе якимись рахунками або листами Барийє?

Прошу тебе, серце моє, нічого від мене не ховати, щоб я завжди була в курсі справ. Так краще.

Пригортаюсь до тебе з великою ніжністю, мій єдиний.

Твоя Р[оза]

[Лист надрукований на машинці з обох боків аркуша, текст просвічується, не всі літери друкувалися. Читається важко].

Коментарі

1925

№ 157

¹ з Сіреньким – Ідеться про Ю. Тищенка.

² Аби тільки віза – В. Винниченко турбувався про візу для виїзду до Парижа.

№ 158

¹ Була в фінансамті – *das Finanzamt* (нім.) – фінансове управління.

² *Grunderwerbsteuer* (нім.) – податок на передачу нерухомості.

³ *іск Веесков'а* – особа не встановлена.

1930

№ 159

¹ *Physiopolis* – фізіополіс – від давньогрец. фізіо – природа та поліс – поселення, місто. Очевидно, так вони називали поселення для натуристів у Вілені (див. лист №160, прим.1). Інколи адресу писали: *Physiopolis á Villennes*.

² *їдь до Веру* – Ідеться про поїздки Розалії Яківни до сестри Віри Яковенко, яка з родиною мешкала в курортному місті Маріанські Лазні (попередня назва Марієнбад) (Чехія).

³ *Жульєта* – сусідка Винниченків на острові для натуристів.

⁴ *Наугаух*, ⁵ *Горо*, ⁶ *Nicolas*, ⁷ *Стевенс*, ⁸ *Varillet* (*Барийє*) – особи, що мали відношення до будівництва В. Винниченком будинку в Парижі.

⁹ *Мик[ола] Петр[ович]* – Глущенко Микола Петрович (1901–1977) – український радянський художник, народний художник СРСР, лауреат Державної премії Української РСР імені Т. Г. Шевченка, радянський розвідник (псевдо “Ярема”). Народився в м. Новомосковськ Катеринославської губ., нині Дніпропетровська обл. 1918 р. закінчив комерційне училище в Юзівці (нині Донецьк). 1919 р. мобілізований до денікінської армії. Після її розгрому потрапив до Польщі, звідти втік до Німеччини, де навчався спочатку у приватній художній студії Ганса Балушека, а в 1920–1924 рр. – в Берлінській вищій школі образотворчого мистецтва. Його підтримували впливові українські емігранти П. Скоропадський, Р. Смаль-Стоцький, В. Винниченко та ін. Із 1925 р. жив у Парижі. У 1926 р. був завербований радянською розвідкою, виконав низку важливих розвідувальних завдань, зокрема, ще в червні 1940 р. повідомив радянське керівництво про підготовку Німеччини до війни проти СРСР. Підтримував дружні

стосунки з В. Винниченком. У 1936 р. повернувся на батьківщину. (Детальніше про М. Глуценка і його стосунки з В. Винниченком див.: *Миронець Н.* Володимир Винниченко та Микола Глуценко: до історії взаємин (за щоденниками та листами) // *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики.* Зб. наук. праць до 80-річчя д-ра іст. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки Марії Федорівни Дмитрієнко. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2015. – Ч. 26-27. – С. 255-283.

¹⁰ *Ді* – так В. Винниченко називав себе в ситуаціях інтимного характеру.

¹¹ *Sublimior* – назва одеколону.

№ 160

¹ *Villennes* – Villennes-sur-Seine (фр.) – Вілен-сюр-Сен, тобто Вілен на Сені – село приблизно в 25 км на північний захід від Парижа, недалеко від якого знаходився на Сені острів для натуристів.

² *Льоля* – сусідка Винниченків на острові для натуристів.

³ *M[-]me Groslier* – madame Groslier – сусідка, що жила неподалік будинку Винниченка, названого ним “Куток”, який він збудував 1927 р. на вулиці Еміль Дево в північно-східній частині Парижа.

№ 161

¹ *Марієнбад* – німецька назва чеського курортного міста Маріанські Лазні (Mariánské Lázně).

² *Борис* – Яковенко Борис Валентинович (1884–1949) – чоловік сестри Розалії Яківни Віри, талановитий філософ-неокантіанець, професор Карлового університету у Празі, автор багатьох праць із соціології й філософії чеською, німецькою, російською та іншими мовами.

³ *не змінився з St. Clair'a* – St. Clair – містечко французької Рів'єри на схід від Тулону, де у вересні 1926 р. Борис Яковенко із сином Михайлом і дочкою Наталкою відпочивали у Винниченків.

⁴ *Жорж* – син Бориса та Віри Яковенків.

⁵ *нагадує мого батька* – батько Розалії Яківни – Яків Ліфшиць, купець 1-ї гільдії, жив у Орлі, потім у Москві.

⁶ *більший за Діму* – Дмитро – старший син у родині Яковенків.

⁷ *Миша* – син Бориса та Віри Яковенків.

⁸ *Детка* – Наталка – донька Бориса та Віри Яковенків.

⁹ *nostalgie* (грец.) – болісна туга за своєю батьківщиною.

№ 162

¹ *morte – saison* (фр.) – мертвий сезон.

² *Вроді Mistral'я* – містраль (фр.) – сильний і холодний північно-західний вітер.

№ 163

¹ *до Vichy* – Віші (фр.) – місто та муніципалітет у Франції, у регіоні Овернь.

² *до моєї камарадки* – від Kamerad (нім.) – товариш.

³ *“rares eclairsies”* (фр.) – “нечисленні прояснення”.

№ 164

¹ *мій сіятік* – мабуть, висип.

² *плямки під очима як у Юлії Миколаєвни* – йдеться про Юлію Миколаївну Садик (1888–1928) – другу дружину Є. Чикаленка, яка мала великі плями під очима, пов'язані з невиліковною хворобою печінки, від якої вона й померла.

³ *після сеансов з Сьомою* – можливо, йдеться про брата Віри і Рози Семена Яковича Ліфшиця, вченого хіміка і математика.

№ 165

¹ *з приводу Ольги Серафимовни, нашої вихованки* – йдеться, мабуть, про виховательку.

² *Чи так пишеться Groslier?* – Розалія Яківна уточняє прізвище сусідки, щоб написати їй подячного листа (див. лист №160, прим. 3).

№ 166

¹ *Pergola вперто намагається грати* – Пергола (італ. *pergola*) – садовий пристрій, набірна конструкція з повторюваних секцій арок, з'єднаних між собою поперечними брусами, для захисту проходу від палючого сонця. Вона може бути як окремою спорудою, так і частиною будівлі, що закриває відкриті тераси. Італійське слово *pergola* походить від латинського *pergula* (“навіс”, “прибудова”). Описуючи у щоденнику 18 липня 1929 р. свій побут на острові натуристів, В. Винниченко зауважив: “Через річку ресторан Pergola. “Он у déjeune, он у danse, он у dine” (фр.) – (тут снідають, тут танцюють, тут обідають). А під час усього цього грає джаз. Всі звуки джазу цілком безплатно маємо й ми. Мені ще не доводилося спати під фокстрот, і від незвички сон втікав, як ошпарений, від мене” (*Винниченко В.* Щоденник. – Т. 4. 1929–1931 / Ред. Г. Костюк; упорядкув. текстів і прим. О. Мотиля; підгот. до друку, передмова С. Гальченка. – Київ; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2012. – С. 94).

² *все ж таки зробити задуману книжку!* – В. Винниченко в той час працював над трактатом “Щастя. Листи до юнака”.

³ *буду вже в “Надкутку” обробляти* – йдеться про новий будинок, який Винниченко збудував після “Кутка”.

№ 167

¹ *“іможінаціями”* (фр.) – імажінація – уявлення, фантазія.

² *Жад* – Яблонська-Уден Софія (1907–1971) – письменниця, журналістка, мандрівниця. Народилася у священницькій родині 15 травня 1907 р. у с. Тарасівка тепер Пустомитівського р-ну Львівської обл., у роки Першої світової війни потрапила до Росії. Вчилася у Тагарозі. У 1921 р. повернулася в рідний край, закінчила вчительську семінарію та торговельну школу у Львові. 1927 р. виїхала до Парижа опанувувати техніку знімання документального кіно, де виїшла заміж за Ж. М. Удена. Із Франції мандрувала спершу до Марокко, а потім через Порт-Саїд, Джібуті, Цейлон у французький Індокитай, відвідала Лаос, Камбоджу, провінцію Юннань (Китай), Сіам, Малайські острови, Яву і Балі, острів Таїті, Австралію й Нову Зеландію, Північну Америку (США та Канаду). 15 років прожила в Китаї. Мати трьох дітей. 1950 – повернулася до Європи й оселилася на о. Нуармутьє (Франція). Загинула в автомобільній катастрофі 4 лютого 1971 р. у Франції. Автор збірки епічних творів “Чар Марока” (1932), “З країни рижу та опію” (1936), “Далекі обрії” (у 2 ч., 1939), збірки нарисів і оповідань “Дві ваги – дві міри” (1972, посм.). У всіх виданнях вміщувала власні фотографії, які вдало ілюстрували побут і культуру екзотичних країв і народів. Близька знайома В. Винниченка.

³ *salutations* – salutation (англ.) перекладається як привіт, вітання і т.п. Напевне, тут маємо образне вживання цього слова типу “отримав привіт”. Можливо, що в їхній родині так називали гонорари, які Винниченко отримував від українського видавництва “Рух”. 3 серпня він записав у щоденнику: “Лист від РУХ’у (400 крб. – 5.010 фр[анків]) (Винниченко В. Щоденник. – Т. 4. 1929–1931. – С. 185).

⁴ *Borra* – Бора – з ним Винниченко розраховувався за витрати на будівництво нового будинку.

⁵ *Durville* – Дюрвіль Гастон (Durville Gaston, 1885 – ?), Дюрвіль Андре (Durville Andre, 1896 – ?) – брати-лікарі, пропагандисти туризму, засновники Натуристського інституту. Автори багатьох праць про туризм і здоров’я. Винниченко познайомився з їхньою теорією і захопився нею в 1926 р., коли прочитав їхню книжку “L’art d’être heureux” (“Як бути щасливим”). Дюрвіль організував “Острів натуристів”, на якому відпочивав Винниченко.

⁶ *Printemps* – Au Printemps (фр.) – великий універмаг у Парижі на бульварі Османна, розміщений у трьох будівлях, які загалом займають 27 поверхів. У перекладі з французької – “Весною”.

⁷ *напише про Рязанова* – не вдалося встановити, про якого саме Рязанова йдеться.

⁸ *Mietens* – Мітенс – особа, що мала відношення до будівництва будинку Винниченком.

⁹ *Вашіцові* – Вашіць – знайомий Винниченка, якому він доручав одержувати свої гонорари у видавництвах Оренштайна, Дьякової, Кіпенгойєра та вести інші видавничі справи.

¹⁰ *Вайнштейнам* – Вайнштейни – дуже поширене єврейське прізвище, про кого саме йдеться, встановити не вдалося.

№ 168

¹ *хоч я й не Маруся* – йдеться про Марію Глуценко. Глуценко Марія Давидівна (уродж. Бронштейн, 1900 [1905], м. Оргіїв, нині Молдова – 1989, Київ) – живописець, майстриня художнього ткацтва, вишивки і кераміки. Член Спілки художників України (1945). Закінчила Кишинівську художню школу (1925), навчалася у приватних мистецьких студіях у Берліні (1924–26) та Парижі (1926–29). Учасниця республіканських (від 1946), всесоюзних (від 1957) та зарубіжних художніх виставок. Дружина художника М. П. Глуценка. Рік народження 1905 подано в ЕСУ, але в анкеті, заповненій М. П. Глуценком, вказаний 1900 р. (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 49. — Оп. 2. – Спр. 226. – Арк. 1-3). Очевидно, ця дата правильна. Під час проживання в Парижі (1925–1936) Глуценки були близькими приятелями Винниченків. Маруся дуже нервово реагувала на відсутність листів від матері. 2 липня 1930 р. Винниченко записав у щоденнику: “Марусина та гістерична її тривога з приводу “мами”. А в запису 4 липня читаємо: “Тривога, страхи, муки Марусини за матір виявились даремними. Мати вже два дні в Брюсселі, жива й здорова. На 4 картки й телеграму відповіді ніякої. Марусина вже почуває, що “розчаровується” в людях, навіть найближчих. Вона не радіє, що мати її жива й здорова, а ображена на неї за те, що її тривогу й страждання не оцінено” (Винниченко В. Щоденник. – Т. 4. – 1929–1931. – С. 172, 173).

№ 169

¹ *Райнігер гаус* – йдеться про будинок, який мав первісну назву Schloss Windsor (Віндзорський замок), з 1950-х років називається Острава, адреса – вул. Тржебіжського, 7. Збудований у 1870 р. як курортний пансіон. Родина власників будинку Райнігерів була дуже відомою в місті

і, очевидно, за будинком закріпилася народна назва за їхнім прізвищем. Першим власником був Генріх Райнігер (1860–1915) – відомий юрист, депутат земського сейму в 1892–1898 рр., староста Маріанських Лазень в 1907–1915 рр., директор канцелярії міської ощадної каси, голова міської шкільної ради, мав виключні заслуги в комунальному і курортному розвитку Маріанських Лазень. У 1929 р. власники будинку – лікарі Рудольф і Емілія Райнігер та їхній син Рудольф. Пізніше будова належала Чехословацьким державним курортам і служила як лікувальний заклад нервових хвороб. Серед відомих членів родини – Елізабет Рейнігерова (1891 р.н.), дослідниця історії, знаний історик міста, директор Міського музею, автор багатьох статей з історії Маріанських Лазень.

² *Сильва Плаца* – очевидно, йдеться про готель “Silva” у Марієнбаді.

³ *Русіше Геданке* (нім.) “Русская мысль” (“Russischer Gedanke”) – найстаріша російськомовна газета в європейській діаспорі. Заснована 1880 р., з 1927 р. – у Софії, Празі, Парижі.

⁴ *брюнуї* – можливо, йдеться про колір фарби – брунатний, коричневий (нім.).

⁵ *стрікт-несесер* – strict nécessaire (фр.) – найнеобхідніше.

⁶ *на Ведекіндовську драму* – йдеться про фільм “Скринька Пандори”, знятий у 1929 р. за твором німецького драматурга Франка Ведекінда (1864–1918).

⁷ *Нойе Русланд* – “Das Neue Rußland: Zeitschrift für Kultur, Wirtschaft und Literatur” (нім.) – місячник із культурних та економічних питань, який виходив у 1923–1933 рр. у Берліні.

⁸ *“Малікферлаг”* – “Malik-Verlag” (нім.) – одне з найвідоміших німецьких видавництв ХХ ст. Існувало в 1916–1947 рр. у Берліні. Спеціалізувалося на виданні літератури комуністичного спрямування, політичної, авангардного мистецтва.

Далі буде.

Упорядкування, примітки та коментарі

Надії Миронець.

м. Київ

Отримано 9 листопада 2015 р.

Упорядник висловлює щирі подяки колегам – співробітникам Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України Зої Борисюк, Дмитру Буріму, Юлії Горбач, Василю Даниленку, Олегу Песчаному, Валентині Піскун, Ірині Преловській, Інні Старовойтенко та іншим за допомогу в пошуку інформації для коментарів до цієї і попередніх публікацій.